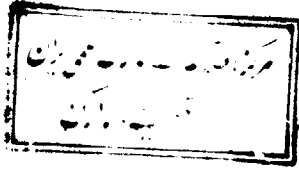

۱۳۷۸ / ۹ / ۲۰

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

موضوع:

مسئولیت مدنی دولت نسبت به اعمال کارکنان خود

استاد راهنما:

دکتر امیر حسین آبادی
۵۰۲۱

استاد مشاور:

دکتر اردشیر امیر ارجمند

نگارنده:

محمد قلی زاده

۲۷۴۱۲

تقدیم به خوبان، پدر و مادر عزیزم که به من زندگی را آموخته‌اند و
همسر عزیزم که عشق زندگی را به من هدیه کرده است، جمله
خوبانی که مشوق و حامی من بوده‌اند.

و

سپاس و تشکر از جنابان دکتر امیر حسین آبادی، دکتر اردشیر امیر
ارجمند، دکتر علی اکبر حسینی برمائی، دکتر حسین مهرپور و دکتر
پرویز ساورایی که با ارشادات فاضلانه خود حقیر را رهنمون
بوده‌اند.

۲۷۴۱۲

تقدیم به خوبان، پدر و مادر عزیزم که زندگی کردن را به من
آموخته‌اند و همسر مهربانم که عشق به زندگی را به من هدیه نموده
است، جمله خوبانی که مشوق و حامی من بوده‌اند.

و

سپاس و تشکر از زحمات و راهنمایی‌های بی‌دریغ استادان، امیر
حسین آبادی، اردشیر امیر ارجمند و حسین مهرپور که با ارشادات
فاضلانه خود مرا رهنمون بوده‌اند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۵.....	بخش اول - کلیات و مبانی مسوولیت
۶.....	فصل اول - کلیات
۶.....	مبحث اول - مفهوم مسوولیت
۸.....	گفتار اول - مسوولیت حقوقی و مسوولیت اخلاقی
۱۰.....	گفتار دوم - مسوولیت مدنی و مسوولیت جزایی
۱۱.....	گفتار سوم - مسوولیت قراردادی و مسوولیت خارج از قرارداد
۱۳.....	گفتار چهارم - تخییر بین مسوولیت قراردادی و غیر قراردادی
۱۷.....	مبحث دوم: دولت
۱۷.....	گفتار اول - مفهوم دولت
۲۰.....	گفتار دوم - شخصیت حقوقی دولت
۲۳.....	گفتار سوم - حاکمیت دولت
۲۴.....	گفتار چهارم - حدود حاکمیت دولت
۲۶.....	گفتار پنجم - ضرورت و علل افزایش مداخله دولت در زندگی کنونی
۳۰.....	گفتار ششم - مبنای مشترک مسوولیت مدنی دولت
۳۰.....	بند اول - نظریه نمایندگی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳۱	بند دوم - نظریه اندامی
۳۱	بند سوم - تعدیل نظریه اندامی
۳۴	فصل دوم - مبانی نظری مسوولیت مدنی دولت
۳۵	مبحث اول - مبانی نظری عمومی مسوولیت مدنی دولت
۳۵	گفتار اول - نظریه تقصیر
۳۵	بند اول - مفاد نظریه
۳۷	بند دوم - نقد نظریه
۳۹	گفتار دوم - نظریه خطر
۳۹	بند اول - مفاد نظریه
۴۲	بند دوم - نقد نظریه
۴۳	مبحث دوم - مبانی نظری اختصاصی مسوولیت مدنی دولت
۴۳	گفتار اول - نظریه دولت بیمه‌گر
۴۳	بند اول - مفاد نظریه
۴۴	بند دوم - نقد نظریه
۴۵	گفتار دوم - نظریه تساوی افراد جامعه در برابر مخارج عمومی
۴۵	بند اول - مفاد نظریه
۴۶	بند دوم - نقد نظریه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴۹	بخش دوم ارکان و آثار مسوولیت مدنی دولت
۵۰	فصل اول: ارکان مسوولیت مدنی دولت
۵۰	مبحث اول - وجود ضرر
۵۱	گفتار اول - مفهوم ضرر و اقسام آن
۵۱	بند اول - ضرر مادی
۵۲	بند دوم - ضرر معنوی
۵۶	گفتار دوم - شرایط ضرر قابل مطالبه
۵۶	بند اول - ضرر باید مستقیم باشد
۵۸	بند دوم - ضرر باید مسلم باشد
۵۸	۱- زیان آینده
۶۰	۲- زیان احتمالی
۶۱	بند سوم - ضرر باید قابل پیش بینی باشد
۶۳	بند چهارم - ضرر باید قبلاً جبران نشده باشد
۶۴	بند پنجم - ضرر باید ویژه باشد
۶۵	بند ششم - ضرر باید ناشی از لطمه به یک حق قانونی باشد
۶۶	مبحث دوم - فعل زیانبار
۶۶	گفتار اول - ویژگی فعل زیانبار

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
بند اول - ایراد خسارت در حین یا به مناسبت انجام وظیفه اداری	۶۶
بند دوم - فعل نامشروع	۶۹
گفتار دوم - مفهوم کارکنان دولت مصادیق آن	۷۱
بند اول - کارکنان مشمول ماده ۱۲ قانون مسوولیت مدنی	۷۳
بند دوم - مشمولان ماده ۱۲ قانون مسوولیت مدنی	۷۴
بند سوم - اصل ۱۷۱ قانون اساسی و مسوولیت مدنی دولت	۷۵
مبحث سوم - تقصیر	۷۷
گفتار اول - مفهوم تقصیر و اقسام آن	۷۷
بند اول - تقصیر در انجام کار (تعدی) و تقصیر در عدم انجام کار (تقریط) مستفاد از مواد ۹۵۱ و ۹۵۲ قانون مدنی	۷۸
۱- تقصیر در انجام کار	۷۸
۲- تقصیر در عدم انجام کار	۷۸
بند دوم - تقصیر عمدی و غیر عمدی	۷۹
۲- تقصیر عمدی	۷۹
۲- تقصیر غیر عمدی	۸۰
گفتار دوم - خطای شخصی و خطای اداری	۸۱
بند اول - تقصیر شخصی	۸۲

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۸۴	بند دوم - خطای اداری
۸۷	گفتار سوم - جمع بین خطای اداری و خطای شخصی و توزیع نهایی مسوولیت
۹۰	گفتار چهارم - اثبات تقصیر
۹۲	مبحث چهارم - رابطه سببیت
۹۲	گفتار اول - قواعد عمومی
۹۲	بند اول - لزوم وجود این رابطه
۹۴	بند دوم - اثبات رابطه سببیت
۹۶	گفتار دوم - تعداد اسباب
۹۷	بند اول - نظریه سبب نزدیک و بی واسطه
۹۷	بند دوم - نظریه سبب مقدم در تأثیر
۹۸	بند سوم - نظریه برابری اسباب و شرایط
۱۰۰	بند چهارم - نظریه سبب متعارف و اصلی
۱۰۳	فصل دوم - آثار مسوولیت مدنی دولت و اسباب معافیت از آن
۱۰۴	مبحث اول - جبران خسارت
۱۰۴	گفتار اول - قواعد عمومی
۱۰۴	بند اول - شیوه‌های جبران خسارت
۱۰۵	بند دوم - تاریخ ارزیابی مقدار خسارت

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
گفتار دوم - نحوه اجرای احکام علیه دولت	۱۰۹
گفتار سوم - امکان یا عدم امکان مراجعه دولت به عامل ایراد زبان	۱۱۳
مبحث دوم - اسباب معافیت دولت از مسئولیت	۱۱۶
گفتار اول - دخالت اسباب خارجی	۱۱۶
بند اول - قوه قاهره	۱۱۷
الف - ارضاف قوه قاهره	۱۱۷
۱- حادثه‌ای خارجی باشد	۱۱۸
۲- حادثه‌ای غیر قابل پیش بینی باشد	۱۱۷
۳- حادثه‌ای غیر قابل دفع بوده و مقاومت در برابر آن امکان پذیر نباشد	۱۱۸
ب - آثار قوه قاهره	۱۱۹
۱- هنگامیکه قوه قاهره علت منحصر حادثه زیانبار است	۱۱۹
۲- در صورتیکه قوه قاهره یکی از اسباب بروز حادثه زیانبار باشد	۱۲۱
بند دوم - فعل یا تقصیر شخص ثالث	۱۲۱
الف - در صورتیکه فعل یا تقصیر شخص ثالث علت منحصر ورود زیان باشد	۱۲۲
ب - در صورتیکه فعل یا تقصیر ثالث تنها علت ورود زیان نیست	۱۲۲
بند سوم - فعل یا تقصیر شخص زیان دیده	۱۲۴
الف - در صورتیکه تقصیر زیان دیده از مصادیق قوه قاهره بشمار آید	۱۲۵

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
ب - در صورتیکه تقصیر زیان دیده از مصادیق قوه قاهره نباشد.....	۱۲۶
گفتار دوم - عوامل توجیه کننده عمل زیانبار دولت.....	۱۲۷
بند اول - اعمال حاکمیت.....	۱۲۷
الف - مفهوم اعمال حاکمیت.....	۱۲۷
ب - اعمال حاکمیت قوای سه گانه.....	۱۳۳
۱- اعمال حاکمیت قوه مجریه.....	۱۳۳
I زیانهای ناشی از تقدیم لوایح.....	۱۳۴
II زیانهای ناشی از امضای قوانین و مصوبه‌ها.....	۱۳۴
III برقراری حکومت نظامی.....	۱۳۵
III زیانهای ناشی از اعمال دیپلماسی دولت.....	۱۳۵
V اقدامات و تصمیمات تأمینی و نظم عمومی.....	۱۳۵
VI زیانهای ناشی از وضع آیین‌نامه‌ها و مصوبات دولت.....	۱۳۶
۲- اعمال قوه قضائیه.....	۱۳۷
۳- اعمال قوه مقننه.....	۱۳۸
I اعمال تقنینی مجلس.....	۱۳۸
II اعمال نمایندگان.....	۱۳۸
بند دوم - دفاع مشروع.....	۱۳۹

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۴۱	بخش سوم - اصل حاکمیت قانون و دادگاههای صالح
۱۴۲	فصل اول - اصل حاکمیت قانون
۱۴۳	مبحث اول - قوانین حاکم بر اعمال دولت
۱۴۳	گفتار اول - قواعد حقوقی حاکم بر اعمال دولت
۱۴۳	بند اول - قانون اساسی
۱۴۴	بند دوم - قانون به معنی خاص
۱۴۴	بند سوم - عرف و عادت و منابع معتبر اسلامی
۱۴۵	بند چهارم - معاهدات بین المللی
۱۴۶	بند پنجم - اصول حقوق عمومی
۱۴۷	بند ششم - آیین نامه های دولتی
۱۴۸	گفتار دوم - نتیجه اصل حاکمیت قانون
۱۵۲	مبحث دوم - صورتخلف از قواعد حقوقی و ضمانت اجرای این تخلف
۱۵۲	گفتار اول - صورتخلف از قواعد حقوقی
۱۵۲	بند اول - فقدان صلاحیت
۱۵۳	بند دوم - عدم رعایت تشریفات مقرر در قانون
۱۵۳	بند سوم - سوء استفاده از اختیار
۱۵۴	بند چهارم - نقض قانون

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۵۵	گفتار دوم - ضمانت اجرای تخلف از قواعد حقوقی
۱۵۵	بند اول - ضمانت اجرای اعمال حقوقی اداره
۱۵۶	بند دوم - ضمانت اجرای عملیات مادی اداره
۱۵۸	فصل دوم - دادگاههای صالح
۱۵۸	مبحث اول - سیستم‌های مختلف رسیدگی به دعاوی اشخاص علیه دولت
۱۶۱	مبحث دوم - مراجع اختصاصی
۱۶۱	گفتار اول - دیوان عدالت اداری و صلاحیت آن
۱۶۶	گفتار دوم - دادگاه عالی انتظامی قضاوت
۱۶۸	مبحث سوم - مراجع عمومی
۱۶۸	گفتار اول - دادگاههای عمومی و صلاحیت آن
۱۷۰	گفتار دوم - امکان یا عدم امکان ارجاع دعاوی اشخاص علیه دولت به داوری
۱۷۱	بند اول - دعاوی عادی داخلی
۱۷۱	بند دوم - دعاوی مهم داخلی
۱۷۲	بند سوم - دعاوی مالی خارجی دولت
۱۷۳	نتیجه
۱۷۸	فهرست منابع

نشانه‌های کوتاه

فارسی

ق.آ.د.م: قانون آیین دادرسی مدنی

ق.ا.ج.ا.ا: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

ق.د.ع.ا: قانون دیوان عدالت اداری

ر ش: رجوع شود

رک: رجوع کنید

ق.م: قانون مدنی

ق.م.ا: قانون مجازات اسلامی

انگلیسی

1: *Ibid = Ibi'dem* : همانجا، همان منبع

2: *OP.Cit* =

مقدمه:

انسان به لحاظ نیاز به زندگی جمعی از بخشی از آزادی خود به نفع حیات جمع صرف نظر می‌کند و اجتماع از تبلور این اراده‌های واحد به سود حیات جامعه استفاده کرده و دستگاه‌های مختلف اجتماعی را بوجود می‌آورد، مهمترین نمونه و نهاد وفاق اجتماعی جمع، دولت است.

دولت بعنوان تجمع قدرت سازمان یافته اجتماعی، بزرگترین نهاد کنترل جامعه به حساب می‌آید. دولت از یکسو دارای وظایفی است و از سوی دیگر دارای بزرگترین اختیارات است. البته همچنانکه اختیار و قدرت دارای منافع بسیار از حیث نظم دهی در جامعه است، می‌تواند مسوولیت‌های نیز در مرحله انجام رساندن و اعمال اینگونه امور داشته باشد. با همه اینها با توجه به اینکه امروزه مداخله دولتها در زندگی حقوقی اشخاص بیش از پیش شده و تنها محدود به اعلام جنگ و اخذ مالیات نیست، لازمه آن ایجاد مخاطراتی برای اشخاص در جامعه می‌باشد. از طرف دیگر با حقوق اشخاص، در مقابل دولت مواجه هستیم که عدم کنترل آن موجب درهم ریختگی آسایش عمومی، جان، حیثیت و اموال اشخاص می‌شود؛ قدرتی که تبلور و اعمالش بوسیله مأموران و کارکنان دولت تحقق می‌یابد؛ مأمورانی که به منزله دستان توانای، پیکری بنام دولت است. بدیهی است که مأموران و کارکنان وظیفه شناس و مجریان دقیق از هر گونه گزندی مصون هستند و مورد حمایت جامعه قرار دارند. لیکن جامعه بر اثر تجارب مختلف در طول زمان دریافته که گاه کارکنان خواسته و ناخواسته حریم قانون را می‌شکنند و موجبات مسوول واقع

شدن خود را فراهم می‌آورند.

نگاهی گذرا به قوانین کشورهای متمدن جهان نشان دهنده پذیرش اصل مسوولیت دولت نسبت به اعمال کارکنان خود می‌باشد و هیچ تردیدی در اصل مسوولیت دولت در قرن حاضر وجود ندارد. دولت دیگر محق صرف نیست بلکه می‌تواند طرف تکلیف قرار گیرد و لجام گسیختگی در اعمالش پذیرفته نمی‌باشد.

امروزه اصل مسوولیت پذیری دولت نسبت به اعمالی که بوسیله کارکنانش تبلور می‌یابد از مصادیق بارز دموکراسی می‌باشد چنانچه در فرانسه تا قرن نوزدهم عموماً مسوولیت دولت پذیرفته نشده بود و دولت مصون از هرگونه مسوولیت بود، تا اینکه در قرن نوزدهم تحت تأثیر افکار آزادیخواهان و انقلاب بنای پذیرش مسوولیت دولت نهاده شد و از اوایل قرن نوزدهم مقرراتی وضع شد که دولت را نسبت به اعمال عمومی که انجام می‌داد مسوول دانست.^(۱)

در حقوق کشورهای اروپای شرقی علیرغم جوّ سیاسی خاص مسوولیت مدنی دولت پذیرفته شده است، چنانچه در بلغارستان به موجب ماده ۵۸ قانون تعهدات و قرارداد مصوب ماه دسامبر سال ۱۸۹۲ مسوولیت مدنی دولت پذیرفته شد که شکل تکامل یافته آن را می‌توان در ماده ۴۹ قانون تعهدات و قراردادها مصوب ۲۲ نوامبر سال ۱۹۵۰ یافت. بر اساس این ماده «اگر کسی کاری را به دیگری واگذار نماید و آن فرد در حین انجام کار یا به مناسبت آن شغل خسارتی به دیگری وارد نماید شخص اول مسوول می‌باشد» که بر اساس رأی شماره ۱۹۵۹/۷

1- HARRY STREET GOVERMENTAL LIABILITY .P 15, 16